

Liefde in tijden van eenzaamheid was mijn eerste kennismaking met Paul Verhaeghe. 'Simone de Beauvoir is voorbijgestreefd - terug naar de bron, naar Freud- je zal zien, de mens blijft voorspelbaar', schreef mijn vriend in het boek als opdracht voor mijn verjaardag, 1998. Een boek is tweemaal een cadeau: van wie je het krijgt, die er iets in schrijft, en van de auteur.

Ik heb ook boeken die drie cadeaus zijn, niet omdat er drie verhandelingen in staan maar omdat de auteur er zelf nog een persoonlijke opdracht in schreef. *Identiteit* is voor mij zo'n boek.

Paul Verhaeghe was met dit boek niet meer uit de media weg te slaan, mijn en zijn collega's Gentse wetenschapsfilosofen ten spijt. Zij herhaalden hun verwijt van de onwetenschappelijkheid van de psychoanalyse. Deze discussie wordt stilaan in een ruimer debat geplaatst over wat wetenschap is, kan zijn.

Zou men zich hierover nog druk maken in zijn laatste levensperiode, of als stervende?

'Ik ben blij dat ik dit nog gelezen, en die antidepressiva al jaren geweigerd heb,' zegt de 86-jarige Francine. Ze legt *Ons Erfdeel* met het artikel over Verhaeghe opzij en zet zich klaar om de barbituratendrank te drinken op onze gezondheid, van lijf en hoofd, en voor een betere wereld voor iedereen. Ik geef toe dat ik na deze ervaring wat aangedrongen heb om een verhaal te krijgen van Paul Verhaeghe en hem zelfs uitstel gaf tot Allerzielen.

Paul Verhaeghe is van opleiding klinisch psycholoog, van vorming psychoanalyticus. Hij werkt als gewoon hoogleraar aan de universiteit van Gent. Sinds 2000 gaat zijn belangstelling vooral naar de invloed van maatschappelijke veranderingen op psychologische en psychiatrische moeilijkheden.

'Ik schrijf over wat ik niet begrijp, in een poging om het wat minder niet te begrijpen', mailt hij mij.

EROS EN THANATOS

Wij zijn goed in het dood gaan. We doen het al meer dan tweehonderdduizend jaar, en bij mijn weten heeft iedereen de eindstreep gehaald. Geboren worden is een flink stuk moeilijker, in de ratrace naar het leven slaagt slechts een heel kleine minderheid. Als u dit leest, behoort u in ieder geval tot die minderheid. Het sterven daarentegen lukt ons altijd – soms in groep, meestal op ons eentje. Soms verwacht, zelfs verhoopt; soms onverwacht.

Vandaag wordt die laatste manier vaak als de mooiste beschouwd. 'Hij heeft het nooit beseft' en 'Het is snel gegaan'. Ik vind dat vreemd, omdat we daar nog niet zo lang geleden helemaal anders over dachten. Als de dood onverwacht en onaangekondigd plaatsgreep, dan kwam hij 'als een dief in de nacht'. Niemand houdt van dieven, en al helemaal niet in de nacht. Nog niet zo lang geleden was een mooie dood een aangekondigde dood, waarbij wij uitgebreid de tijd hadden om afscheid te kunnen nemen van de wereld, van de mensen die we liefhebben, van onszelf. Wie kent er nog De boer die sterft, geschreven door Karel van de Woestijne begin vorige eeuw? De hoofdfiguur blikte eerst bitter terug, wat verandert wanneer hij via die terugblik ook klank, geur en tast terugvindt, samen met de mensen die daarbij horen, en daarmee proeft dat hij geleefd heeft. En dus ook afscheid kan nemen. Voor hem geen dief in de nacht.

225

Dat idee van de dood als dief toont ook hoe wij het sterven buiten onszelf plaatsen. Het is de dood die ons doet sterven, het zijn niet wij die sterven, en die dood is een vijand, of toch minstens een ongenode gast. Wie daar een andere mening over heeft en zichzelf de eigen dood wil toeëigenen, die wordt als ziek bestempeld, of minstens als moreel verkeerd – het is onze plicht te leven. Meer nog, westerlingen willen het éeuwige leven, desgevallend in het hiernamaals maar bij voorkeur in het hiervoormaals. En als we het dan toch moeten verliezen, dan pas na een gevecht waarin we ons flink teweer stellen – hij heeft moedig gestreden, luidt het dan.

Ook dat is vreemd. Een aanzienlijk deel van de wereldbevolking houdt er al eeuwenlang een andere visie op na. De dood is een verlossing uit het leven dat

voornamelijk spanning, kommer en kwel met zich meebrengt. In het slechtste geval is die verlossing slechts van tijdelijke aard, want als je verkeerd geleefd hebt, dan moet je voor straf verplicht terugkeren uit de dood. Heb je heel erg je best gedaan, dan krijg je als beloning eindelijk definitief ontslag uit het leven en hoeft die terugkeer niet meer.

226

In deze beleving is de ultieme dood niets anders dan de verlossing van het leven als dusdanig. Die verlangde dood staat voor rust, voor een droomloze slaap. Zowel bij Shakespeare als bij Plato vinden we dezelfde vergelijking. Hamlets verzuchting klinkt poëtisch: *'To die, to sleep; / No more; and, by a sleep to say we end / The heart-ache and the thousand natural shocks / That flesh is heir to - 'tis a consummation / Devoutly to be wish'd.'* Socrates verwoordt het eerder rationeel, en dit vlak voor zijn terechtstelling: 'Is men zich van niets bewust, zoals in diepe slaap, wanneer zich zelfs geen dromen aandienen, dan moet de dood verbazingwekkende voordelen bieden. Want ik denk dat als iemand een nacht moest uitkiezen waarin hij zo goed sliep dat hij zelfs niet droomde, en daar andere nachten en dagen van zijn leven mee moest vergelijken, en vervolgens zou moeten zeggen hoeveel dagen en nachten hij het in zijn leven prettiger had gehad dan in die nacht - mij dunkt dat iedereen zou vinden dat die op een hand te tellen zijn. Als dat het wezen is van de dood, noem ik het winst.'

De hoop op het eeuwige leven of de hoop op de eeuwige dood, wie zal het zeggen? De makkelijke verklaring voor het verschil ligt in de verondersteld verschillende kwaliteit van het leven. Wie vooral kommer en kwel ervaren heeft, verlangt naar de dood, als afwezigheid van pijn. Omgekeerd, wie een leven vol geluk en genot kan voorleggen, die wil verder leven.

Zo eenvoudig is het nu ook weer niet. De hoogste vorm van genot die een mens kan ervaren, benoemen de Fransen zonder ironie als *'la petite mort'*. Op de keper beschouwd is een orgasme niets anders dan een allerkrachtigste energie-ontlading, waarbij alle opgebouwde spanning letterlijk uit ons lijf wegvloeit en plaatsmaakt voor een weldadige rust. Laat dat nu ook een zelfs biologisch correcte omschrijving van de dood zijn: een lichaam waaruit alle spanning verdwenen is. Van weersomstuit levert dit een bruikbare definitie op van leven: een lijf vol energetische spanning, gaande van genotsvolle spanningsopbouw tot de versie waarbij we het uitschreeuwen van de pijn.

Eros en Thanatos vullen elkaar op die manier aan - de ontlading kan slechts dank zij de spanningsopbouw die op haar beurt onvermijdelijk tot de ontlading leidt. Traditioneel wordt Eros, de liefde, met het leven

geassocieerd, en Thanatos met agressie en de dood. Wat we daarbij over het hoofd zien, is dat wij als 'ik' in beide gevallen verdwijnen. Bij Eros omdat ik versmelt met de ander, omdat ik sterf in die ander – vandaar dat we ons bij tijd en wijlen losscheuren van wie we liefhebben. Bij Thanatos omdat ik uit elkaar val en partikelgewijs deel ga uitmaken van het universum waar we oorspronkelijk vandaan kwamen. In die zin is sterven een ultieme versie van de liefdesdaad, waarbij we eerst uiteenvallen om nadien opnieuw te versmelten met het grotere geheel waar we ooit uit voort gekomen zijn. Leven en dood zijn op die manier twee steeds relatieve momenten binnen een ruimere vliegwielbeweging waar wij deel van uitmaken.

Geboren worden is apart gaan staan, en alleen zijn. Immer op zoek naar die ander die ons zou kunnen volledig maken. Sterven is samengaan en opnieuw deel uitmaken van een groter geheel. Eindelijk wat we verlangd hebben. Maar dan zonder ons ik.